

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1877.	SZERKESZTŐSÉG:	6. SZÁM.
XI. KÖTET.	ZERGE-UTCA 23. SZ.	JUNIUS 30.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján 2 ívnyi számokban
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.
Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

A Corvina maradványai.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia június 4-iki ülésében.)

A Corvina ismételten fordult már elő az Akadémia előtt. Mátyás király híres könyvtáráról szóltak itten Podhraczký, Toldy, Ipolyi, Henszlmann, Mátray, Rómer. Előadásaikból tudjuk, hogy Mátyás nagy pénzen szerezte össze a korában megkapható kéziratokat; hogy Taddeo Ugoletti könyvtárnoka azokat, melyek kaphatók nem voltak, Florenzben iratta le; hogy Gherardo és Attavante festették a legkiválóbbaknak díszlapjait; hogy a nagy király halálakor még több ily művészileg kiállított könyv nem volt teljesen elkészítve s kifizetve; hogy Ulászló és Lajos alatt a könyvtár minden felügyelet hiányában pusztulni kezdett; hogy e két király a becsesebb könyveket bőkezűen elajándékozgatta; hogy Cuspinián a német császár küldöttje gyakori követjárásában Budára, ura számára mindig hozott codexeket Bécsbe; hogy a legszebb Missálét Mária az özvegy királyné Brüsszelbe vitte magával, hol az most is a könyvtár legbecsesebb ereklyéje; hogy János király idejében a régi gondatlanság uralkodott udvaránál a könyvtár tekintetében; hogy midőn Szolimán 1540-ben Budát elfoglalta, a régi Corvina már

csak részben állt fenn; hogy a török császár azt, nem tudjuk melyik évben, Konstantinápolyba vitte át, s a kincstárba tétette; hogy Pázmány Péter, Bethlen Gábor és Rákóczy György sikertelenül igyekeztek ezen kincset hazánkuknak visszaszerezni; hogy végre Mátyás királynak Stambulban létező codexei annyira feledésbe mentek, miszerint még létezésökről is csak homályos hagyomány tartotta fel a hírt. — Görög fanarioták, kik a török icsoglánokkal érintkeztek, beszéltek, hogy a Kubbe Altiban, a kincstárban, azon teremén túl, hol a próféta ereklyéi őriztetnek, egy szeglet-szobában nagy mennyiségű könyv hever, de oda keresztyén nem juthat semmi áron, mert az ereklyeterem padlóját csak a hívők lába taposhatja, hitetlennek tilos a bemenet. Ezen hír egész Európában el volt terjedve s a tudósok meglepetkezve a Corvináról, mindig azt remélték, hogy a byzanci császárok könyvtára rejlik a kincstár mesés szobájában, melyből előbb-utóbb valamelyik görög vagy római író elveszett munkája kerülhet még napfényre: Alkaiosnak ódáí, Menandernek komédiai, vagy Livius és Tacitus elveszett könyvei. A francia udvar tett tehát e részben ismételt lépéseket, később az orosz és az osztrák kormány, hogy követjeik a rejtett codexek tartalmáról tudomást szerezhessenek magoknak; de minden diplomatiái eljárás sokáig sikertelen maradt, végre annyi mégis kieszközöltetett, hogy midőn a búcsúzó nagyköveteknek a kincstárt megmutatták, ez alkalommal a kincstárör egy-két codexet is hozott ki, hogy ezeket is mutogathassa. A tudománynak ebből haszna nem volt, s csak a vágy lett élénkebb a porban heverő felejtett könyveket megvizsgálhatni. Végre Lepsius a híres egyiptolog volt az első a nyugati tudósok közül, s Tischendorf a bibliai szövegnek ismert kutatója a második, kik az orosz czár ajánlata következtében oly szerencsések lehettek, hogy nagyobb számú köteteket nem csak láthattak, hanem kezelhettek is; de ezeknek sem engedték meg a közelítést a kincstár rejtelmes szobájához, a codexeket kihozták onnét s úgy mutatták be nekik. Mordt-

mann az armenista tudós, ki mind Lepsiust mind Tischendorfot mindig kísérte, midőn ezeknek alkalom nyújtott a codexek vizsgálására, egy jegyzéket készített azon munkákról, melyeket láthatott. Mind a hárman a byzanci császári könyvtár maradékát keresték, de reményeikben csalódtak, mert végre mégis azon meggyőződésre jutottak, hogy ez többé nem létezik; minthogy pedig a Corvina-codexek jellegét nem ismerték, a vörös vagy violaszín bársonnyal bevont fatáblakötést, a színes címfelírást a könyv aranyzott szeletén s a hollós címet a címlapon, ezekre nem is fordítottak különösen figyelmet.

1862-ben Kubinyi Ferencz, az Akadémia azon lelkes tagja, ki a Nemzeti Múzeum kincseit is oly bőkezűen gyarapította, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre Konstantinápolyba utaztak azon czélból, hogy bármi módon hozzáférhessenek a Corvina fennmaradt köteteihez; báró Prokesch-Osten nagykövet közbenjárása folytán két alkalommal láthatták a sztambuli kincstárban rejlő codexek egy részét, s első pillantásra felismerték sokakon a budai királyi könyvtár jelvényeit, minden látottakat pedig pontosan jegyzékbe vettek. Általok lett figyelmeztetve a nagykövet azon különös érdek iránt, melylyel e könyvek hazánkra nézve bírnak, minek folytán ő is megvizsgáltatta azokat Dethier tanár által, ki is terjedelmesebben írt le közülök tizennégy darabot, mint a melyek kétségtelenül a Corvinából valók, s kilenczet, melyekről alapos a valószínűség, hogy szintén a magyar királyi könyvtárban voltak elhelyezve. A három akadémikus visszatérével Ipolyi Arnold 1862-ben júliusban adta elő az Akadémiának a konstantinápolyi tapasztalatokat, két évvel később 1864. ápril 25. Henszlmann Imre terjesztette az Akadémia elébe a jelentést a sztambuli szerailban látott codexekről, s Dethier, Kubinyiék és Mordtmann jegyzékei nyomán hetvenöt kéziratot sorolt fel, mint a melyek a Kubbe Altiban őriztetnek, a mint ez a M. T. Akadémia jegyzőkönyvei 1864-ben kiadott második kötetének 89—93 lapjain és a jelen cikkhez csatolt függelékben olvasható.

Midőn 1869-ben Ő Felseége a suezi csatorna megnyitásának alkalmából Konstantinápolyt meglátogatta, a szultán a legdíszesebb négy kéziratot a Corvinából neki ajánlta fel, Ő Felseége pedig a M. Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Az Akadémia ezeket Mátray és Toldy felolvasásaiból elégségesen ismeri, s emlékezni fog még azon, a rézmetszet történelmére nézve is nevezetes kártyáról, melyet az egyik kötetben valamelyik olvasója, talán maga Mátyás király jegyül bennhagyott, s mely azt bizonyítja, hogy a tizenötödik század óta e könyvet senki nem nyitotta fel. — Azóta a kéziratok a Kubbe Altiból átszállítottak az Eszki Szeraj egyik köskjébe, hol azoknak egy részét 1875-ben magam is láttam. Ez idén a mint tudva van, Abdul Hamid Ő Felseége harminczöt kötetet ajándékozott a budapesti királyi egyetemnek s ezen valóban fejedelmi ajándékért a képviselőház szavazta meg ünnepélyesen a nemzet köszönetét.

Midőn e kincsnek egy részét jelenleg a Tud. Akadémiának bemutatni szerencsém van, megjegyzem, hogy mind a 35 kézirat s az elébb visszakerült négy kötet a M. N. Múzeumban ideiglenesen közszemlére ki van állítva.

A szultán nagyszerű ajándéka azon helyzetbe tette tudósainkat, hogy a Corvinának sztambuli maradványa iránt most jobban tájékozhattuk magunkat. Összehasonlítva azokat, melyek most már visszakerültek, a kiadott jegyzékkel, azt találjuk, hogy azon huszonhárom codex, melyet Dethier mint bizonyosan vagy valószínűleg Mátyás könyvtárából valót ismert fel, mind Budapesten van már. Caesar commentárjainak végén azonban, melyeket Dethier az aranyzott szeleten olvasható cím következtében a Corvinához tartozóknak ítélte, mindamelllett, hogy a címlap ki van vágva, melyen a hollós címér lehetett, ezen szavakat olvassuk: *Marinus Tomacellus scribi fecit amicis aequae sibi. Angelus scripsit.* (Dethier lajstromában 8. sz. a.) A Kubinyiék jegyzékében 24. sz. a. előforduló *Vita Hadriani aliorumque imperatorum* nem egyéb mint Dethier 18. száma: *Scriptores Historiae Augustae.*

Azon tizenhét codex közül, melyeket csak Kubinyiék láttak s melyek szerintök Mordtmann jegyzékében nem fordulnak elő, jelenleg kilencz került vissza hozzánk, nyolcz Sztambulban maradt, az elébbiek közül a Versus varii címen 29. sz. a. említett codexben Thewrewk Emil tagtársunk, ki a Corvina kézirataival tüzetesen foglalkozik, felismerte Boëthius munkáját. A Mordtmann lajstromában 64. sz. a. előforduló Liber Trogi Pompeji Dethiernek már fentebb említett 18. számához hozzá van kötve, a 61. sz. alatti Candidi Grammaticon pedig a 19-ikhez. A 75. szám alatti szlovén kézirat továbbá valószínűleg Kubinyiék illyr codexének felel meg a 36-dik szám alatt, melyre nézve megjegyezzük, hogy mind azon kéziratok közül, melyek Sztambulban maradtak, ez volna talán a legérdekesebb; glagolit betűkkel van írva, hátlapján címer látható mondatszalaggal, melyen a következő felíratot olvassuk: «Arma Domini Chervoe Ducis Spalatensis.» Ez érdekelhetvén különösen horvát atyánkfiait, illőnek tartom a szláv tudósokat e kézíratra figyelmeztetni, legyen ez Mordtmann szerint Legendarium vagy Henszlmann szerint verses munka. Végre Mordtmann 56-dik száma «Historia Universalis (Byzantin. Gesch. Werk)» aligha nem Kubinyiék 33-dik szám alatti «görög codex,» «történeti munka a kornének korából.» Az Akadémiával közlött hetvenöt szám e szerint hetvenre lesz leszállítandó. A Mordtmann által látott 34, illetőleg 31 könyv közül csak négy foglaltatik a szultán mostani ajándékában, ellenben négy codex tűnt ebben elő először, olyan, melyet sem Dethier sem Kubinyiék sem Mordtmann nem ismertek; jelesen Cicero in Verrem, szép flórenczi codex, Mátyás címerével s a színes címmel az aranyzott szeleten; Terentius, melyet, Aloysius Haudry 1444 írt le, a mint ezt a könyv végén említi; továbbá Aristotelesnek spanyol fordítása s egy scholastikus munka, melyet Konstantinápolyban «Traité sur le mouvement»-nak neveztek el, ez meglehet, hogy Mordtmannak 65-ik száma «Ein Buch über Logik,» Csontos János a Múzeum könyvtári segéd kiolvasott benne

egy régi elmosódott czímet: *Liber physicorum s reáismert Aristoteles physikájának fordítására*. Az ismert 70 kéziratból maradt tehát még Sztambulban 33, nagyobbára görög szövegű.

Az ajándékozott codexek tudományos becséről jelenleg alig lehet még itélni. Tudósaink erről csak később fognak értekezni. Jelenleg csak ennyit jegyezhetünk meg, hogy a Dethier 20-dik szám alatti *Festi Pompeji Lexicon vocum latinarum* című kéziratra nézve Nagy Iván és b. Nyáry Albert épen most közlik a «Mátyáskori Diplom. Emlékek» III. kötetében a milanói hg. következő érdekes levelét: *Mediolani X. Novembris 1488.*

Duci Joanni Corvino.

Crebris quondam exterarum gentium in Italiam incursionibus effectum est, ut nonsolum Romana, idest, latina lingua amissa sit, sed omnes fere preclarissimorum auctorum libri sint ex Italia asportati. Ex quibus quicquid reliquiarum superfuit, videmus beneficio Dei optimi maximi, qui ingenia horum temporum aperuit, in lucem productum esse, sed desund adhuc multa, inter que maxima portio est doctissimi vocabulorum interpretis Festi Pompei, quem integrum in Bibliotheca Vestra et quam Serenissima parentis Vestri Majestas summa sua laude, et opera vera Regia comparat, aut inter libros eruditissimi Viri Domini Thadei Parmensis preceptoris Vestri esse certo accepimus, qui nuntius ingenti profecte nos letitia affecit, cum putarem alioquin pulcherimum opus penitus esse deperditum, hujus igitur habendi non parvo desiderio incensi sumus nos et Illustrissimus patruus noster, qui his studiis admodum delectatur et libentissime legit, que non sint vulgo comunicata. Quare hortamur, et quam possumus, studiosissime rogamus Illustrissimam Dominationem Vestram, ut hujus eruditissime voluminis participes nos faciat, ex his duobus alterum impertiendo, ut aut librum ipsum ad nos mittat tantisper, dum hic transcribi curemus, aut istic ipsa ejus exemplum confici jubeat quam emendatissimum ac quam

celerius fieri possit, deinde ad nos mittatur. Hoc tanti a nobis estimabitur, ut inter jucundissima Dominationis Vestre erga nos obsequia collocaturi simus. (Milánói államtár.)

E kézirat jelenleg a szultán által újra bekötetett, mint mind azon 35 codex, mely jelenleg hozzánk visszakerült, hol vörös, hol zöld, hol fehér bőrbe, az egyik táblán Mátyás királynak, a másikon a szultánnak jelvényeivel; az előtt azonban, mind Festus Pompejus, mind Vitruvius, a Scriptoresek, és Concorrenzio Mythológiája bőrbe voltak kötve; Dethier szavai szerint: Ils se distinguent par la reliure en veau (un en parchemin) sur laquelle il y a des bordures d'abeilles et le timbre en buste du Duc avec la legende Franciscus Sforza Mediolanensium Duc POMPPP. Úgy látszik tehát, hogy Corvin János csakugyan megküldte a kért kéziratot a milanói hercegnek, s hogy ez azt újra bekötve, három más kézirattal együtt küldte vissza, feltéve, hogy a herceg ki nem cserélte a kölesönvett példányt, mert a kezünkben lévő kézirat nem is Festus Pompejus egész munkája, hanem csak Paulus Diaconus kivonata.

Hogy Corvin János sokat foglalkozott a Corvinával, ez azon az országnagyokkal kötött szerződésből (1490. jun. 17.) is világos, mely szerint a budai vár kezénél hagyatott, a melynek egyik pontja következőképen szól:

«Similiter etiam Bibliothecam pro regni decore extractam libris exhauriri non patiat, sed universos libros ibidem relinqui faciat, liceat tamen eidem cum consilio et revisione Praelatorum et Baronum, aliquos pro suo usu de illis recipere et de bibliotheca extrahere.»

Figyelemre méltó még a Tertullian codexnek (Dethiernek 14. száma) végén látható e jegyzet: «Finivi transcribendo Nitrie die 11. Junii 1468, emendare non potui propter inemendatum exemplar.» Ugyanezen emendator kezeirésével találkozunk egy codex végén, mely Farkas Lajos könyvtárával jutott a Múzeumba, itt azonban Mátyás címere bizonyára későbbi ügyetlen hamisítás, de a kézirat mégis a Corvinához tartozott, mert ugyanazon kéz mint az

előbbi írta végére a következő szavakat: «Finivi legendo et signando die 26 Septembris 1470 (Jo).» Végre egy harmadik codexen Tacitus töredékein (Dethier 6-dik száma) ismét ugyanezen kéztől olvassuk a Colophont «Jo. Ar. Legi conscribendo 1467 remansit inemandatus.»

Mind e három kézirat a florenczi jelleggel bír, az első Mátyás czímerével díszes, de mind a három alighanem Vitéz János könyvtárából került a Corvinába, mert Vitéz volt 1467-ben, 68-ban, 70-ben a nyitrai püspökség administratora, hol úgy látszik külön leirót vagy emendatort tartott, neve a kezdő betűk tanúsága szerint valószínűleg Joannes Aretinus, Arezzói János, kinek kezére még a Terentius széljavításaiban is reá ismerünk. Ki lett légyen ezen Arrezói János, azt alig lehet biztossággal meghatározni.

Theophrast könyve a plántákról (Dethier 7. száma) azért is nevezetes, hogy erre Vespasiano Bisticci a florenczi könyvtáros reá írta nevét: «Vespasianus librarius Florentinus fecit fieri Florentiae.» Vespasian tudvalevőleg maga is író volt s megvannak tőle nevezetesebb kortársainak és ismerőseinek biographiái. Midőn V-ik Miklós pápáról ír, megjegyzi hogy Theodorus Gaza az ő megbízásából fordította le Theophrastot. A kellemesen csevegő könyvtárosnak egy másik megjegyzése is némi világot vet egy oly kérdésre, mely eddig nincs megfejtve. Több író a Corvinába létezett könyvek számát 50,000-re teszi, mit számos tudósok lehetetlennek tartanak. Ezen kérdésre nézve nézetem szerint határozó az akkori olasz könyvtárak nagysága, már pedig Vespasian, midőn Giovanni Tortellóról emlékezik meg, azt mondja, hogy Miklós pápa reá bizta könyvtárát, melyet ő rendezett, «el is készítette a leltárát s bámulatos a könyvek mennyisége, melyek a könyvtárban voltak, ő *kilenczezer kötetnek mondta.*» Ez tehát rendkívüli számnak tartatott; tudjuk azonban szintén Vespasianótól, hogy az urbinoi herczeg könyvtára Mátyás idejében még nagyobb volt a pápáénál, s hogy a Corvina a leggazdagabbak közé számított; még is a 9000 és 50,000 közt oly nagy a különbség, hogy mi

is kénytelenek vagyunk az utóbbi számot túlzottnak tartani. Ha azonban a kisebb számot is elfogadjuk, s avval a híres könyvtárból megmentett kéziratok ritkaságát összehasonlítjuk, fájdalom fogja el lelkünket s Göthével felsóhajtunk:

Wir tragen
Die Trümmer herüber und klagen
Ueber die verlorene Schöne.

Ha a szultán ajándékát figyelmesen vizsgáljuk, két kérdés merül még fel minden bibliographnál; az első: valjon mind ezen kézirat csakugyan Mátyás könyvtárához tartozott-e, a másik: valjon lehet-e remélni, hogy Sztambulban az ismert codexeken kívül még több is fel volna található?

Az elsőre nézve elég biztossággal adhatunk igenlő feleletet, mert nincs tudva, hogy a törökök valaha máshonnan is vittek volna el könyveket mint Budáról. Szolimán idején kívül nyugoti könyvekre semmi súlyt nem fektettek, még a byzanczi császárok régi könyvtára is elpusztult vagy elkalldott kezök alatt; hiszen azon 70 codex közül, melyeket európai tudósok Konstantinápolyban láttak, csak egy tartozott a régi császári könyvtárhoz: Szt. János Evangélioma, melynek végén Alexius Comnenus neve fordul elő, s talán még két történelmi kézirat. Más részről fel sem tehetjük, hogy a Corvina minden könyve el lett volna látva Mátyás király czímerével, sőt állíthatjuk, hogy csak azokon találjuk a gyűrűs hollót, melyek egyenesen az ő számára íratlak le akár Budán, akár Florenczben; ezek díszesebbek ugyan, de irodalomtörténeti tekintetben kevésbé érdekesek, minthogy más ismeretes codexeknek, főleg a Laurentiana kézíratainak másolatai. Azok miket Mátyás készen vett, nélkülözik czímerét, s ilyenek az ajándékozott kötetek legtöbbjei.*

A mi a második kérdést illeti, valjon rejik-e még Sztambulban több Corvina-kézirat, mint a mennyit eddig

* Két kézirat, mely jelenleg került vissza hazánkba, első birtokosuknak czimere látható: *veresben három tornyú ezüst vár, s arany czímerfőben fekete sas*. Dethier Zágráb városának mások a Zrinyiekének tartották, b. Nyáry Albert, gróf Marc Antonio Ginanni «l'Arte del Blason» című ritka munkája nyomán felismerte a czímet mint a Castellini családlét Forli városában.

ismerünk, s lehet-e reményünk, hogy boldogult Toldy Ferencz álmai teljesülhessenek, hogy Janus Pannonius magyar grammatikája vagy bármi más magyar kézirat onnét kerülhetne napfényre; erre biztos feleletet alig adhatunk. Azon körülmény azonban, hogy a Kubbe Altiban őrzött könyvek most az Eszki Szeraj egyik köskjében vannak elhelyezve, mely könyvtárul szereltetett fel, inkább gyengíti reményeinket. Igaz, hogy az Eszki Szeraj könyvtárának lajstromát sem bírjuk még, holott ez is reánk nézve érdekes volna s megszerzése alig akadna komoly nehézségekre; azonban nem igen valószínű, hogy ott nevezetesebb Corvina-könyv találtatnék, ezt már a jelen alkalommal megküldték volna nekünk, úgy a mint a Terentiust, a spanyol Aristotelest, a Cicerót in Verrem megküldték, melyekről eddigelé senkinek tudomása nem volt. Még kevésbé járhatunk annak végére, nem maradt-e még a Kubbe Alti valamely szobájában még több régi codex. De annyit mégis kívánatosnak tartanék, hogy az Akadémia Elnöksége Gróf Zichy Ferencz nagykövet útján igyekezzék megszerezni az Eszki Szerajban felállított nem különösen nagy könyvtárnak lajstromát, még úgy is, ha ebből a keleti nyelveken írt számos kézirat kimaradna.

Pulszky Ferencz.

A zsegrai templom-szentély boltozatán legújabbán fölfedezett falképek megismertetése.

Szomszédságomban lévén a zsegrai román korú templom, alkalmam van olykor-olykor betekinteni oda, s az általam 1871-ben leírt falfestmények állapotáról időnkint tudomást szerezni. Az ottani plebános Duchon János nem szünt meg buzogni templomának helyreállítandó régi dísze, nevezetesen ennek falfestményei föntartása érdeke mellett. Az utolsó lefolyt nyáron folytatott lehámozási műveleteit kiterjesztvén ez idén az eddig még mészkeleggel bevont volt szentélyboltozatra, ennek képei föltárása által